

RAZGLEDNIK

KNJIŽEVNOST

Ivan Cankar: Zbrani spisi. Uvod in opombe napisal Izidor Cankar. Založila Nova založba. Šestnajsti zvezek, 1935, str. XIX + 356; sedemnajsti zvezek, 1934, str. XVI + 340; osemnajsti zvezek, 1935, str. XI + 435.

Zbrani spisi Ivana Cankarja se bližajo zaključku: po desetih letih, odkar se je izdaja pričela, smo dobili letos že osemnajsti zvezek, ki je hkratu predzadnji.

Čeprav so nam pisateljeva dela po večini znana, nam vendar posamezni skupni zvezki skoraj vedno pomenijo književno novost. Deloma je to posledica nove ureditve, ki nam marsikaj pokaže v drugačni luči, kakor pa nam je do sedaj živelo v zavesti, zlasti ker se še vedno pojavljajo na splošno manj znani ali pa sploh neznani avtorjevi spisi; deloma pa posamezni zvezki presenečajo z odkritji, ki jih tuptam, večkrat nepričakovano, prinašajo urednikovi uvodi. Prav tako spet vedno iznova naletimo na spise, ki so prav po svoji vsebini nadvse živi, pomembni in aktualni tudi še za današnji čas.

Spise, ki jih obsegajo šestnajsti, sedemnajsti in osemnajsti zvezek, veže med seboj ne samo zunanje dejstvo, da so nastali v »zadnji tretjini« pisateljevega dela, marveč še mnogo bolj njihova vsebinska tematika. Nad vsemi drugimi snovmi, zlasti nad motivi iz realno-simbolične doline šentflorjanske in družabno kritiko zavladajo sedaj naslednji motivi: hrepenenje, dualistični razkol med dušo in telesom in avtobiografski spomini. Na nekdanjega, bojevitega Ivana Cankarja spominjajo prav za prav samo satirični ter kritični in polemični spisi iz let 1909—1910 ter 1908—1912. »Bela krizantema« (1910), pisateljev obračun s kritiki in njegova umetniška izpoved, nam ga kaže sicer še prav tako bojevitega, vendar je bila ta drobna knjižica hkratu tudi prelom. Zdi se, kakor bi bil Ivan Cankar po tej — po Prešernovi »Novi pisariji« največji umetniški izpovedi v našem slovstvu — nenadoma spoznal, da je dosti prerekanja z okolico in da se mora kot človek in kot umetnik povrniti vase. O tem nam pričajo skoraj vsa nadaljnja dela: Volja in moč (1911), Lepa Vida (1912), Milan in Milena (1913) ter Črtice iz tega obdobja; a prav tako Moje življenje (1913/14), Grešnik Lenart (1914/15), Moja njiva (1914) ter Črtice iz leta 1914.

Prvo, kar v tej zvezi poudarja urednik Izidor Cankar, ki ga tudi v teh uvodih zanima predvsem pisateljevo razmerje do sveta in življenja, skratka njegov svetovni nazor, je popoln in dokončen odklon od materializma, od »svobodomiselnega« prav tako kakor od »historičnega«. Dela iz tega obdobja nam ga nedvoumno kažejo kot spiritualističnega idealista, čigar hrepenenje po absolutnem se vendar bistveno razlikuje od »omlednega panteizma« ter je transcendentalno utemeljeno. Po njegovi sodbi se je Ivan Cankar — zlasti v »Volji in moči« in v »Lepi Vidi« — pokazal tudi »kot izrazitega dualista, pristaša nazora o sožitju dveh principov v svetu: Boga in sveta, duše in telesa, etičnega stremljenja in grešnosti, tostranosti in onostranosti, uma in vesti, umskega spoznavanja in nekega drugega dožemanja resnice z očmi duše«. (XVI. zv., X.) To avtorjevo dualistično gledanje je doseglo vrhunec pač v »Milanu in Mileni«, kjer se večni človekov »boj med dušo in telesom, hrepenjem in dejanjem, čistostjo in grehom« prikazuje naravnost v platonični skrajnosti in s kretnjo, ki spominja na ognjene muke asketov. Toda ta dualistični razkol ni bil le vrhunec v osebem razvoju Ivana Cankarja, marveč v zgodovini vsega slovenskega duha, čeprav ima pesnik svoje predhodnike v Prešernu in Ketteju ter naslednike v naši povojni, zlasti katoliški literaturi.

Le navidezno se bavi pisatelj v tem obdobju »skoraj izključno s samim seboj«. (XVII. zv., VI.) Ko namreč grebe in išče vase, se dejansko bliža človeku; in ko išče rešitve zase, daje odgovor nam vsem. Pisateljeva umetniška analiza človeka je daleč od impresionistične enkratnosti ter prav zato dviga njegovo najosebnejše doživetje v simbolično, občečloveško veljavnost, kar se kaže tudi iz oblikovnega prizadevanja. Le tako moremo končno razumeti tudi, da se mu sredi teh navidezno čisto »osebnih« doživetij porode one tri velike ideje-vodnice in ideje-simboli: Mati, Domovina, Bog!

To potrjujejo — morda celo silneje — tudi dela, ki se že na zunaj razodevajo kot avtobiografska: Moje življenje, Grešnik Lenart, Moja njiva in nekateri drugi spisi. Na prvi pogled je jasno, da avtorju, pišočemu te »spomine« iz svojega življenja, ni šlo samo in tudi ne v prvi vrsti za opisovanje dogodkov in obnovo zgodeb, ampak da mu je tudi tu vodila pero želja, zagledati podobo sebe-človeka in v nji podobo človeka-brata. Tisto, kar se najglasneje, najbolestneje in z največjim poudarkom venomer oglašča skozi vse te podobe, je vprašanje vesti, krivde in očiščenja. Tisto, kar Cankar-idealist in Cankar-dualist sedaj z vso vnemo išče, je duša, čistost, lepota, človek in kolikor je še sinonimov za neskalsen življenjski smisel. Ivan Cankar se v tej svoji zadnji dobi ne bori več toliko z družbo in njenimi napakami, marveč išče dežele Lepe Vide, to je dežele čistega človečanstva. Zato že na zunaj vidimo, kako vsebolj opušča daljše, zlasti epske tekste — v osemnajstem zvezku je n. pr. edini primer te vrste nedokončan fragment »Ottakring« — a prav tako satiro, ki je bila nekdanj v središču njegovega dela. Zdaj se vrača vase in išče dna, zato je razumljivo, da se vrača k črtici kot obliki osebne izpovedi in refleksije. In kar se tiče motivov, opazimo isto. Množijo se spomini iz mladosti, zakaj le otrok je podoba nepokvarjene človečnosti. Prav tako moremo razumeti le v tej zvezi Cankarjeve tako imenovane živalske črtice. Tudi

narava vpliva očiščujoče na človeka in mu govori o Najvišjem. Najmočnejše pa je prerojenje človeka ob materi in samo v tem duhovnem prizadevanju imajo svoj izvor tudi tako imenovane materinske črtice Ivana Cankarja.

Po vsem: po duhu, motivih in obliki se ti spisi približujejo »Podobam iz sanj«, poslednji pisateljevi knjigi, ki jo je napisal tik pred smrtjo in ki bo vsebina prihodnjega, zadnjega zvezka njegovih zbranih spisov.

Kot književna novost je od pričujočih treh zvezkov najzanimivejši osemnajsti, ki je — mimogrede povedano — dosedaj tudi najboljše. Poleg prvega tiska (n. pr. Psi) in manj znanih ponatisov so tudi že dobro znani spisi v tem zvezku prikazani v novi luči, ker so tiskani prvič po pisateljevi zamisli. To velja posebno za »materinske« in »živalske« črtice, ki smo jih doslej poznali največ iz »Mojega življenja« (1920), knjige, ki »ni nastala le mimo avtorjevih namenov, ampak proti njim«. Tako sodi urednik, ki je zdaj na novo odkril zasnovo in rast te zbirke, ki jo je Cankar pod naslovom »Moja njiva« dokončno pripravil za tisk že pomladi 1914, a knjige ni dočakal, dasi mu je bila zelo pri srcu.

Prav tako so zanimiva literarno-zgodovinska razmotrivanja okrog črtic iz l. 1914. Znano je, da je pisal Ivan Cankar izza l. 1914. največ v Slovana, zlasti pa v Dom in svet, medtem ko se je ohladilo njegovo razmerje do Ljubljanskega Zvona, kamor ni poslej delj časa ničesar več napisal. Urednik nam v opombah osemnajstega zvezka razkriva ozadje tega spora, kolikor mu je to mogoče na osnovi dokumentarnega materiala, čeprav vsa zadeva — po njegovi sodbi — še vedno »ni povsem jasna«.

Izmed ostalih opomb so poleg zgodovinskih podatkov, tičočih se nastanka posameznih spisov, in bibliografskih beležk najzanimivejši izpiski sodobnih ocen Cankarjevih del, zlasti njegovih polemičnih in kritičnih spisov ter »Bele krizanteme«. Ti dokumenti so živ komentar pisateljevemu tekstu.

Mimogrede naj — zaradi aktualnosti — omenimo značilno paralelo med sodbo t e d a n j e g a slovenskega »svobodomiselstva« pa med sodbo d a n a š n j e g a slovenskega »svobodomiselstva«, tako meščanskega kakor marksističnega, ki s čudovito, a z nepresenetljivo skladnostjo poudarjata, češ, da Ivan Cankar v teh svojih zadnjih delih »nazaduje« oziroma »propada«. To dejstvo že samo potrjuje idejno razliko med »svobodomiselstvom« in svetovnim nazorom Ivana Cankarja, ki jo je urednik ugotovil in pojasnil v uvodu šestnajstega zvezka. Prav tako pa se ta sodba diametralno loči od urednikovega prepričanja, da je Ivan Cankar prav sedaj dosegel »najvišjo stopnjo svojega pisateljskega mojstrstva, da ostane na njej do konca življenja«. (XVIII. zv., VII—VIII.)

Nekoliko nejasno in po mojem mnenju korekture potrebno je mesto v uvodu v šestnajsti zvezek (str. VIII.), kjer urednik iznova govori o razmerju Ivana Cankarja do konfesije: »šteti bi ga bili morali tedaj — pravi nasproti tistim, ki so ga smatrali za katoličana, za kar se je imel tudi sam — med ljudi, ki hočejo pripadati religioznemu kolektivu, a se vendar v svojem ravnanju in mišljenju ne čutijo po njem vezanih«. Dasi je Izidor Cankar tukaj neprimerno bolj točen kakor takrat, ko je prvič govoril o tem (Ds 1926, 181), a tudi še jasnejši kakor v uvodu v trinajsti zvezek (str. XIX.)

— sem vendarle mnenja, da je treba razlikovati med »čutiti se vezanega« po religioznem občestvu, pa med »čutiti se vezanega« po religiozni družbi. Prav zato me moti njegov izraz »religiozni kolektiv«. Lahko je namreč vernik po vesti »vezan« po religioznem občestvu (in je tedaj notranje popolnoma svoboden), a kljub temu in morda prav zaradi tega ne more in noče hoditi po potih, na katera včasih zaide religiozna družba, oziroma boljše družba vernikov (n. pr. v etosu, kulturi, politiki itd.). In na to nasprotje, se mi zdi, moramo misliti tudi, ko govorimo o razmerju Ivana Cankarja do konfesije.

France Vodnik

Lytton Strachey: **Kraljica Viktorija**. Poslovenil Oton Župančič. Založba Modra ptica v Ljubljani 1935, 271 str. — Angleška je ustavna monarhija, kjer je vsa oblast v rokah parlamenta in ministrskega predsednika z njegovimi ministri, kraljeva oseba je le simbol državne moči. Ustava se razvija z zahtevami življenja, simbol ostane zapisan z istimi črkami, ko je izgovarjava že davno drugačna. To je bila tudi usoda Viktorije, ki v dolgi dobi svojega vladanja (837—1901) ni spoznala pomena razvoja, da bi ga vodila ali ga uklonila, ampak se je znala le nagonsko ukloniti. Njen duhovni lik je ostal tam kot v mladosti (216). Viktorijanske dobe, ki pomeni zmago srednjih razredov z meščansko čednostjo in zmago individualizma, ona ni ustvarjala, le prišla je vanjo. Razvoj je šel od individualizma v socializem, njen duh razvija le prirojeno trdost v despotizem, ki bi raje imel okoli sebe dvorjane kot državne ministre. Prebrisani državniki igrajo z njo le sijajne vloge. Omamljena od moči, išče le zunanosti in absolutnosti tudi v družinskem življenju. Dasi je doživela vso domačo srečo, komaj pozna pravo umevanje in ljubezen do soproga, toliko bolj pa češčenje, popolnost in superlative. Veliko interesantnejši je njen mož Albert, v katerem pisatelj podčrtava nemškega človeka, sintetično vsestransko mišljenje proti angleškemu empirizmu, ki pograbi stvari intuitivno, enostransko in na slepo srečo. Šele on je ustvaril Viktorijansko dobo morale, dolžnosti in domačnosti mesto cinizma in dlakocepstva (129). — Kljub pisateljevemu pogledu za malo opazne nepomembnosti, ki se izkažejo za osnovne poteze značaja, podobno kakor moderna stilistika iz ponavljajočih se malih znakov v slogu sklepa na osnovno duhovno podobo pesnika, vstaja ob tem prevodu vprašanje, čemu vlačiti te državne avtomate v našo literaturo; življenje raste od drugod. Dr. J. Šilc

GLASBA

Bežen pogled na delo ljubljanskega opernega gledališča v sezoni 1934/35.

Vsako gledališče je kot ustanova, last in dobrina narodova dolžno gojiti resnično umetnost, dvigati etos in pospeševati narodno kulturo. To so osnovne zapovedi, preko katerih ne more nihče opravičen. Zato pa leži v teh zapovedih tudi najstrožje izpraševanje vesti.